

utrip posebno obarvane, a splošno veljavne človečnosti, ki je bistvo vsake resnične umetnosti.

Miloš
Mikeln

Odstavki iz nenapisanih dnevnikov

Sredi sedemdesetih let sem pisal politično satiro »Vladanje za začetnike«. Polovico sem napisal v nemščini, nisem upal, da jo bo mogoče izdati pri nas. »Prvobitni primitivni socializem« bo trajal do približno 1995, sem napisal nekje v njej. Ne v tem ne v onem nisem imel prav. 1979 sem tisti nemški del prevedel in satiro 1980 izdal v knjigi.

Takrat, prav v dneh, ko je umrl Tito, sem bil v San Franciscu. Iskal sem po mestu evropske časopise, bogve, kaj se godi doma. Ustavil sem se pred izložbo velike trgovine z orožjem in v trenutku stopil vanjo ter kupil zanesljivo in trpežno puško, winchester 94 standard. To je tam preprosto in poceni, 118 dolarjev. Puško sem v originalnem tovarniškem zavoju prelagal z letala na letalo čez vse Združene države, potem Kennedy Airport, Heathrow, Brnik, kjer so me nazadnje čakale najzdatnejše komplikacije, a sem jo le smel uvoziti.

Šele leta pozneje sem se zavedel, kaj me je bilo tako spontano zaneslo v tisto trgovino. Ko sem nakupil še dober nahrbtnik, čutarico, šop specialk, in se nekega dne vprašal, pa zakaj zbiram vse to.

Gotovo je bilo, da prihajajo siloviti prelomi. Tudi starejši človek, ki ne more več dobro tekati po gozdovih in bregovih, sme biti pripravljen na vsak primer, kaj se ve. Ali nam NOB tako tiči v kosteh? Vem za človeka, ki si je takrat postavil pravi podzemni bunker. In ni bil edini. Puška, bunker, kakor kdo – večina pa si seveda ni trapila misli s takimi neumnostmi. In spet se je pokazalo, da je ona imela prav. Vedno mora nazadnje večina imeti prav, bogvedaj, da bi bilo drugače, svet se postavi na glavo in še to malo reda gre po zlu.

Kajti trde buče, ki so že desetletja okorno vladale Jugoslaviji in Sloveniji, so bile preokorne celo za navaden nasledstveni prepir, kaj šele pravi spopad. Mencali so na mestu in čakali, sami ne vedoč na kaj, da se le nekako preživi iz dneva v dan, da ni nikomur treba iz velikih lepih pisarn v samotno upokojenstvo.

Medtem pa se je njihov prostor zoževal. V pisarnah so jih počasi obkoljevali obujeni ostanki leta 1971/72 pregnanih »liberalcev« in vedno več mladih »evrokomunistov«, bi se tedaj reklo, zunaj na odprtem pa so predvsem skupine pisateljev začele novo bitko za svobodo duha, obenem pa so nastajala najrazličnejša nova gibanja in prve povezave med njimi, civilna družba.

Leta 1981 smo bili s pisateljsko delegacijo v Budimpešti. Ciril Zlobec me je opolnoči v sobi uglednega hotela za tujce vprašal, kaj mislim, ali bi Slovenija lahko shajala sama zase. Pokazal sem na luči pod stropom in vtičnice: taki hoteli so kajpak prepreženi z mikrofoni, državne uprave za

intimne šume pa, si mislim, rutinsko trgujejo med seboj, tudi če gre za majhne ribe, halo, Beograd, imamo neki drobiž za vas, mi vam damo to, vi pa nam dajte, kar imate o tem in tem našem človeku, hvala, se priporočamo. Zato te debate tam nisva pripeljala do konca.

Kmalu zatem sem odkorakal v svobodni poklic in v razne zdravstvene težave, a to ni nujno povezano med seboj, drugo lahko pride tudi čisto samo od sebe.

Mikrofoni. Na srce mi jih je položil, nehote, visok funkcionar, ko mi je očital besede, ki jih nikakor ni mogel zvedeti drugje kot z mojega telefona. Zato sem še sredi leta 1988, ko smo Šeligo, Jančar in jaz naključno premlevali politične dimenzije izstopa iz beograjske pisateljske zveze, povabil oba kolega iz pisateljske hiše na Tomšičevi 12, gotovo tudi vsevprek omikrofonjene, na kratek sprehod v bližnji Tivoli: seveda moramo iz te države, ampak speljati moramo to tako, da jo bo razbila Srbija, ne mi, kajti drugače ne moremo uspeti.

Mikrofoni in policija sploh so me tista leta prav obsedli. To se je, v slabem, poznalo »Vladanju za srednjo (usmerjeno) stopnjo«, napisanem 1988.

Mogoče mi je tudi zato šlo predvsem za uveljavitev prave demokracije v Sloveniji. Jugoslavija je bila manj važna.

Takrat je Zdravljica postala neuradna himna. Uvedel jo je Matjaž Kmecl. Na Prešernovi proslavi smo sedeli v stranski prvi vrsti. Pred začetkom proslave je rekel, ko zapojejo Zdravljico, vstanemo. Vstali smo na obeh vse dvorane, ki ni mogla drugega, kot da tudi vstane, malo začudena. V drugo, v tretje pa že rada.

Tedaj sem mislil, mogoče do 1988, bi rekel, da se Sloveniji obeta nekakšen brezstrankarski, a pravi politični pluralizem. Kdo pa ve, prosim, katera stranka je na vladi v Švici? Ali v Luksemburgu? Niti oni sami ne vedo. Bolj združenja istomišljenikov kot stranke, ki bi se žrle med seboj. Velja strokovnost, ne strankarska pripadnost. (Mogoče tudi zdaj niti nismo tako daleč od tega, kakor bi mogli soditi po sedanjih čudaških izbruhih strankarskih strasti, ki ženejo razne predolgo frustrirane ljudi v tragikomično bebavost. Mogoče to kmalu mine.)

Zanimivo, da so tedaj nekateri stari komunisti, ki kot mlajši »evro-« tudi niso bili za »enoumje«, že zavrgli »brezstrankarstvo« in imeli za edini izhod pravo večstrankarstvo. Recimo, Stane Kavčič. Je bil pač boljši politik.

Po Prešernovi proslavi 1987 mi je pisal in mi vneseno čestital za slavnostni govor. Zahvalnega pisma nisem odposlal: pomislil sem, kaj pa, če vselej pogumno sovražniku v oči zroči Šuvar, Dolanc & Co, zdaj, ko vidijo, da gre spopad v odločilno fazo, sami fabricirajo taka pisma, da bi identificirali sovražni »zarotniški krog«? Počakal sem, da srečam njegovega soseda, ki mu bo pismo zanesljivo dal v roke in tako Kavčič, če mi mogoče res ni on pisal, tudi sam sprevidi, kaj se godi. A je prav tiste dni umrl.

Spopad pa je, odkar je 1986 Kučan odločilno pomladil vodstvo partije, res že prešel v odločilno fazo. Kučanov »sestop z oblasti« so njeni regenti prizanesljivo imeli za slab trik (zanimivo, danes pravijo to njegovi najbolj zadržti nasprotniki), dokler niso v začetku 1989 osupli videli, da gre zares. Ampak takrat tako v partiji kot v njenih podružnicah od SZDL do borcev že ni bilo več mogoče obrniti ure nazaj. In civilni javnosti ni bilo več mogoče nataktniti nagobčnika.

Tedaj so se zbirale vse stare stranke in nove »zveze« ter »gibanja« za

»okroglo mizo« pri Jožetu Smoletu. Že na prvi so »zveze in gibanja« silile k novi skupni izjavi, ki bi se navezala na ono iz Cankarjevega doma, čimprej. Sam sem predlagal brez hitenja sestaviti temeljni dokument, »majsko deklaracijo«, sem rekel, ki bi zavezala oblast k dejanski uresničitvi političnega pluralizma, civilne družbe, pravne države, svobodnih volitev. Ker je Oman dobro rekel: imamo lepe obljube, pa nobenega zavezujočega akta. Sprva niti pozicija niti opozicija nista bili za to, vsaka iz svojih razlogov. Po treh tednih pa so se eni in drugi strinjali s tem, le Smole je prosil, naj ne govorimo o majski deklaraciji, ker da zbuja neprave asociacije. Naloženo mi je bilo pripraviti osnutek.

Sledilo je mučno »uskklajevanje« s partijo, sindikati, borci, ko se je sredi tega posvetilo Dimitriju Ruplu, da se bo na prihodnjih svobodnih volitvah, v katere je medtem tudi opozicija že začela verjeti, na prvih sestankih okrogle mize še ni, opozicija morala vendar spopasti s tedanjo oblastjo. Torej ne more podpisovati z njo skupnih izjav. In dan za tem, ko je še izdatno sodeloval pri formulacijah »Temeljne listine«, je Rupel prinesel »Majniško deklaracijo«.

Hotel sem predvsem podpise partije, SZDL etc. pod zavezujočo izjavo o svobodnih volitvah, političnem pluralizmu, pravni državi. To bistveno sta v delovni skupini najbolje razumela Peter Bekeš in dr. Anton Štres ter do konca vztrajala. Z Jugoslavijo smo opravili vseeno zelo jasno: »Živeli bomo samo v taki Jugoslaviji...«, politični pluralizem itn. in tudi popolna dejanska enakopravnost, suverenost Slovenije in tako naprej. V zadnjem hipu so sindikati izsilili še »samoupravni socializem«, vključili smo ga takole: »...in samo v takem samoupravnem socializmu, kjer bodo zahteve te listine v celoti upošteevane«. Javnost je razumela. V Delu so dali v naslov moje besede iz uvodne predstavitve Temeljne listine: da se predlagatelji z njo »zavezujejo k velikim političnim spremembam«. Upam, da so ohranjeni magnetofonski trakovi s tistih okroglih miz: neverjetno zanimivo, glede na to, kod danes vedrijo in oblačijo taisti ljudje.

Kako sem konec tistega leta potlej opustil politiko, bi bila malo daljša zgodba, ki pa za slovensko osamosvajanje nikakor ni pomembna.

O tem, kako je SZDL izgubila volitve, pa sem povedal pred zadnjo volilno nedeljo cel kabaretni prizor ob nekem srečanju na predsedstvu republike. Dušan Šinigoj, ki je potlej korektno predal oblast Demosu, se je od smeha po kolenih tolkel. Mogoče tisti prizor kdaj popišem. Ali pa tudi ne, ne bo več zanimiv.

Nato sta Demos in Milan Kučan izvedla osamosvojitve Slovenije.

Trdno sem prepričan, da prejšnja struktura tega ne bi zmogla. Najprej ne bi vsa hotela, potem pa tudi znala ne bi. Za to so bili potrebni novi ljudje.

Obenem pa zagotovo vem: če ne bi Kučan zmagal na predsedniških volitvah, bi bili Slovenci imeli tanke na ulicah že leto poprej, ampak ne s takim izidom kot 1991, temveč z nekakšnim litvanskim, a brez litvanskega srečnega konca, ki ga je Landsbergisu omogočil zgolj moskovski puč.

Milan Kučan je nedvomno političen talent, kot smo jih Slovenci imeli v vsej zgodovini samo dva ali tri. To se sme mirno zapisati, ker takemu talentu taka beseda ne stopi v glavo, če bi mu, bi ne bil, kar je.

Ponavljam: brez Demosa bi ne bilo samostojne Slovenije, brez Kučana (in njegovih reformiranih komunistov) pa tudi ne.

Tako. To bi bili odstavki iz mojega dnevnika zadnjih let, če bi ga bil

pisal. Samo nekateri in deloma tudi naključno izbrani. Ob njih bi se dalo razmišljati o nezadostnosti pisateljskega, v etos usmerjenega dojemanja sveta za uporabo v politiki, a obenem o neproduktivnosti politike brez etosa ter mogoče o posebnem odnosu med obema in tako naprej in še marsikaj.

Veliko tega se je godilo v pisateljski hiši na Tomšičevi 12 v Ljubljani.

Seveda smo pisatelji imeli v tem pomembno vlogo.

Sicer pa bodo vsem in vsakomur do stotinke sekunde natanko odmerjene njegove zasluge. Po pravilih našega novega narodnega športa, zaslugarstva, v katerem so se, kot je pač v športu, med požrtvovalnimi amaterji že pojavili tudi pravi kleni profesionalci. Kdo pravi, da nismo moderna razvita družba.

Pa smo res, brez šale. Med junijsko vojno so me povsem neznan ljudje z vseh koncev Slovenije prosili za primerne tekste v tujih jezikih, da bi jih razposlali po svojih zvezah v svet. Nihče jim ni rekel, naročil, ukazal – sami od sebe so tisoči Slovencev, celo ne da bi vedeli drug za drugega, delali za samostojno Slovenijo. To je bilo mogočno zaledje tistim, ki so z orožjem v roki, nekateri za ceno svojih življenj, in v političnih vrhovih, kjer bi bilo prav tako lahko šlo za življenje, osamosvojili Slovenijo.

Ali takih nalog za slovensko kulturo v narodovem življenju ne bo več? Tako hudih si gotovo ne bi želeli. A če bi prišle, bodo tedanji rodovi imeli v tem našem času dober zgled, kot smo ga mi imeli v NOB, z njegovim naukom spopada belo-rdečih ekskluzivizmov vred.

Ali bomo zdaj, samostojni, še zanimivi za svet? Kolikor bomo kvalitetni, drugačni, samosvoji, novotarski. Saj je tudi svet samo v tem zanimiv za nas.

Ali se bomo osamosvojeni znašli v plodnem odprtem prostoru ali v kulturni osami? Zelo vztrajno že nekaj let pripovedujem znancem po svetu: Slovenija ne sili iz Jugoslavije zato, da bi se ogradila vase, temveč zato, da bi se rešila kamnitih jugoslovanskih ograd in se resnično odprla svetu.

Ali imamo sposobnosti ne le za obrambo v sili, temveč tudi za dialog s svetom v miru? Spet velja: kolikor smo kvalitetni, samosvoji, novotarski, drugače nas nihče ne bo poslušal.

Ali je slovenska kultura po 15. januarju 1992 v novem položaju? Ne. Pisati, slikati, tega noben datum v nobeni zgodovini ne spremeni. Če kak nov minister misli, da »orje ledino na področju kulturne sfere«, slepec ubogi, s tem le kaže, da nam niso izumrli ljudje, ki mislijo, da se svet in zgodovina začenjata z njimi. Novo-star ali staro-nov je položaj le toliko, da je treba spričo gospodarskih stisk spet enkrat na novo premisliti, koliko ta narod daje za svojo kulturo in ali je to preveč, dovolj ali premalo. Spričo tega se bodo kulturniki še ukvarjali s politiko (ne mislim na tiste, ki jih to veseli, ti bodo pač ostali v njej), čeprav ne čisto radi. Sicer pa čimprej spet od nevsakdanjih velikih opravil k svojim malim vsakdanjim, pravim.

Zase bi rekel, da se mi naglo nabira gradivo za novo satiro o vladanju. Treba bi bilo napisati še »Vladanje za višjo stopnjo«. Kajpak, vprašanje je, ali bo to s tem gradivom, ki se mi zdaj nabira, šlo. Namreč, ali to bo za višjo stopnjo? Kakor je dvom vedno upravičen, se mi pa le zdi, da bo.